

In Thessalonicam.) ἐν θεσσαλονικῆ .i. in Thessalonica, ut subaudiā ecclesiā . Nec misē- runt in Thessalonicam, sed Paulo miserunt, qui illic tum erat.

Semel & bis.) ἄπαξ & δις, quod si quis latine uelit reddere, dicendum est, semel atq; ite- rum. Ambrosius legit, Semel & iterum, Alioqui semel & bis nihil aliud sonat q̄ ter.

Non quia quero datum.) ὄχι ὅτι ἐζητῶ τὸ δῶμα, .i. non quod quāram ipsum donū. Am- brosius legit, Non quia munus quāram.

Sed requiro fructū) Illud quero & hoc requiro apud Græcos idem uerbū est ἐπιζητῶ.

Abundantem in rationem.) Hic melius uertisset græcū participium in uerbum πολλο- τῶς ἔχοντα, id est qui redundaret in uestrum cōmodum, potius q̄ meum.

In usum.) εἰς τὸν χρέιαμ. .i. ad egestatem, siue ad necessitatem, quanq̄ in usum non est absurdum modo intelligas, in usum, id est cū esset opus. Ambrosius legit, In usus meos misistis. Habeo autem omnia.) ἄπέχω. Ambrosius legit, percepi autem omnia. Nā

εἰπέχου est recipere ex aliquo ueluti censum aut reditum ex aruis. Et ad eum modum uertit in euangelijs. Receperunt mercedem suam ἀπέχουσι.

Repletus sum acceptis.) πεπληρωμαι δεξιαιενθ .i. repletus sū accipiens, nisi quod par- ticipium est prateriti temporis. Cōmodius uertisset ad hunc modum, Expletus sum. posteaq̄ accepi ab Epaphrodito, a uobis missa, odorem. & c.

In odorem suauitatis.) ὀσμὴν εὐωδίας, quod superius indicauimus. Nec est in odorem, sed odorem appositivē. Ambrosius legit odorem bonæ suauitatis, sed mutato sicuti cō- iunctio, auferendi casu, in accusandi casum.

Omne desyderiū.) πάντα χρέιαμ. .i. omnem necessitatem siue indigentiam, Valla emē- dat implebit πληρώσει, sed codex unus habebat πληρώσαι .i. impleat. Cū spū uestro.) Sic & Ambrosius legit, sed Græci codices habent, μετὰ πάντων ὑμῶν. .i. cum oibus uobis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APO- STOLI AD PHILIPPENSES FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

*Cōm eos q̄ putat Colossenses
ē Rhodioses.*

Colossis ciuitas phrygiæ.

N primis nō possum nō mirari, quid in mentem uenerit ijs qui Colossen- ses ad quos scribit hanc epistolam Paulus esse aiūt Rhodioses, ob nobile illum Colossum, qui memoratur inter septem mundi miracula. Nam de statua quidem nullus non meminit scriptorum. At de ciuitate huius no- minis, ne ij quidem ullum fecere uerbum, qui totius insulæ situm diligen- tissime literis prodiderunt. Quin potius Colossæ ciuitas est Phrygia, quæ est in Asia mi- nore, haud ita procul ab Hierapoli, & Laodicea, quarū & in hac epistola meminit Pau- lus Laodiceæ cum ait, uolo autē uos scire, cuiusmodi certamen habeā pro uobis, & pro his qui sunt Laodiceæ. Ac rursus in calce. Facite ut & in Laodicensiū ecclesia legatur, & ea quæ e Laodicea missa fuit, ut uos quoq; legatis. Ac paulo superius. Quoniam habet zelum multum pro uobis & his qui sunt Laodiceæ, & his qui sunt Hierapoli, Constat

IN EPISTOL
Paulo Paulus ibro se
Qua
Pilla, Myrdo
Andria, C
primi
extre
finitima
Colo
οἰκονομῶν
Χριστοῦ
Chri
ad re
disse
per alpha
cur
dicimus C
Hac apud
atq; ita
in omni
Sicut
Conseruo nostro.)
prima persona
volantes: Et h
fuit sabaudia est j
quitar Vulgarius.
Ambrosius legit
undior est
descentes. Est enim
Digne deo.) Dño
Deo & patri.) Græc
tridonos. Filij d
peculiam esse P
per dno. Itidem hie
redemptionem & ren
Ambrosius u
Ceterum quod red
apolitie coniuixer
liberos facit. Expon
peccatorum. Prime
condita sunt, cū G
quid sibi interesse int
omnem creatu
legis
illo nata et
creata sint oia
ideas platonice

Costat autē Hierapolim & Laodiceā in Phrygia esse aut certe in cōfinio, autore Ptolomaeo. Porro Plinius libro sexto cap. trigesimo secūdo Colossas nominatim recensuit in descriptione Phrygiae. Quae septentrionali sui parte Galatiae sit cōtermina, Meridiana, Lycaonia, Pisidia, Mygdonia. Ab oriente Cappadociam attingens. Oppida celeberrima sunt, Ancyra, Andria, Celena Colossae, Carina Coiason, Cerana, Iconium, Midanū. Idem libro trigesimo primo capite secundo prodidit Colossis flumen esse, in quod lateres coniecti lapides extrahantur. Ad haec Strabo geographiae suae libro decimo, inter loca Laodiceae finitima Colossarum quoque mentionē facit. Iam uero Vulgarius quoque Graecus interpres de Colossensibus tradidit in hunc mundum πόλις φρυγίας αι κολοσσαι, εἰς ἣν λεγόμεναι χωνοι, ἢ δήλορ ἐκ τοῦ πλὴν λαοδείκων εἶναι πλίσσον, id est ciuitas Phrygiae Colossae, quae nunc uocatur Chona. Atque id liquet ex eo, quod uicina sit Laodicea. Haec abun- de sufficiunt opinor, ad refellendos eos, qui Colossenses in Rhodum transferunt. Nec ab hac sententia dissentit Faber Stapulensis. Caterum quod in Graecis codicibus κολλασαίς legimus, per alpha scriptum in secunda syllaba, haud scio an librariorum acciderit incuria, praesertim cum Vulgarius uerbis situm exponens Colossas scribat, non Colasfas, sic autem dicimus Colossae Colossarum, quemadmodum Athenae Athenarum.

Et crescit.) Haec apud Graecos non lego Faber indicat, ἀνεξανόμενον addi in quibusdam exemplaribus, atque ita sane legit Ambrosius, ac Paulo inferius rursus haec duo partici- pia iunguntur in omni opere bono &c.

Sicut in uobis.) Sicut & in uobis addita copula καθως ἢ ἐν ὑμῖν Atque ita legit Ambrosius.

Conseruo nostro.) Graece uestro ὑμῶν quanquam hic libri uariant & magis quadrae nostro prima persona, ut intelligamus adiutorem Pauli & illorum ministrū. Orantes & postulant.) Et haec participia debebat uertere in uerba infinitiua, orare & postu-

lare προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι. Ut impleamini agnitione.) ἵνα πληρωθῆτε τῆρ ἐπίγνωσιν. Aut subaudienda est ppositio, κατὰ, more graecorū, quasi per Synecdochen, aut πληρωθῆτε sumendum est aeternae, id est, ut impleatis. Tamen si priorem sensus magis probo. Et eum sequitur Vulgarius. Omnia placentes.) εἰς πάντα ἀρέσκεισιν, quasi dicas in omnem placē- tiam. Ambrosius legit ad omne placitum. In omni uirtute confortati.) Graecus sermo uirandior est δυναμει, δυναμοῦμένοι, id est in omni potentia facti potentes, siue ualentia ualescentes. Est enim participium praesentis temporis.

Digne deo.) Dño est Graecis ἀξίως τοῦ κυρίου. Claritatis.) δόξης, id est gloriae.

Deo & patri.) Graece tantū est patri. Qui dignos nos.) τῶ ἱκανώσαντι, id est qui nos fecit idoneos. Filij dilectionis suae.) Iam non semel admonuimus hanc sermonis for- mam peculiarem esse Hebraeis, uas electionis, pro uase electo, & filius perditionis pro filio perduto. Itidem hic filij dilectionis pro filio dilecto τοῦ ἰοῦ ἡ ἀγάπης αὐτοῦ.

Redemptionem & remissionem.) Graeci codices sic habent τῆρ ἀπολύτρωσιν διὰ τῆρ αἱμα- τος αὐτοῦ, τῆρ ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, id est redemptionem per sanguinem ipsius, remissionē peccatorum. Ambrosius uidetur item legisse, nisi quod non habet hic per sanguinem ipsius. Caterum quod redemptionem & remissionem, nullo cōiunctionis interuentu, sed appositue coniunxerit, indicat id quod edisserens subiicit. Remissio enim pecca- torum liberos facit. Exponens em Paulus quid dixerit redemptionē, subdidit remissio- nem peccatorum. Primogenitus omnis creaturae.) Cū hic dixerit creatura, cur mox mutauit condita sunt, cū Graecis eiusdē originis sint uoces κτίσις & ἐκτίσθη. Vel hinc colli- gi potest, nihil interesse inter creare & condere. Sensus autem hic esse potest, qui geni- tus fuit ante omnem creaturam. Ne quis cum Arrio dei filiū faciat creatorē, quod si mur- tato accētū legas πρωτόκος πάσης κτίσεως sensus erit illū primū produxisse omnia, & om- nem creaturā ab illo natā esse. Nec male congruit ad hanc sententiam quod sequitur. Quod in illo creata sint oia &c. Vtrūcūq; sensum sequi malis, non uideo quid ad rem pertineat, ut ideas platonicas huc in medium protrahamus, id quod facit Aquinas, quā-

z z doquidē

doquidem iuxta sermonis Hebraei proprietatem Paulus in ipso dixit, pro eo quod est per ipsum, ut crebro iam obuium indicauimus. Declarat id quod mox repetes hanc sententiam, quod hic dixerat ἐν αὐτῷ id est in ipso, mutat in δι' αὐτοῦ, id est per ipsum. Astipulae nostrae sententiae Vulgariushunc enarras locum. Proinde quod sequitur εἰς αὐτὸν, non erat uertendum in ipso, ne bis idem dicere uideatur, sed in ipsum, ut accipias hanc non fuisse condita per Christum ueluti per ministrum, sed tantum per consortem imperij. Idcirco addidit, & in ipsum ex quo pendeant omnia gubernanda. Ad eum modum sonat graeca quae scripsit Paulus, & ad eundem interpretantur praeter ceteros Vulgarius. Iam per se liquet opinor, quod Thomas Aquinas, in ipso exponit, tantum per causam exemplarem, non admodum ad rem pertinere, quod tamen interpreti par sit imputare, qui secus uerterit, quam scripsit Apostolus.

In caelis & in terra.) τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, i. quae in caelis sunt, & quae in terra. Imago dei inuisibilis.) Inuisibilis non refertur ad imaginem, sed ad deum ἀοράτου, hoc est dei qui uideri non potest, qui tamen quodam modo uideatur in imagine.

Et ipse est ante omnes.) Magis quadrabat, ante omnia, πρὸ πάντων. Nam de uniuersis locutus est, & sequitur continuo, καὶ τὰ πάντα, i. & omnia.

Et omnia in ipso constant.) Ἐτὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, id est omnia in illo consistunt siue constiterunt. Tametsi graeci uerbi tempus recte mutauit interpres. Ceterum consistere dicit conseruari. Primatum tenens.) πρωτεύων, id est primas tenens, quae graecis unica dictio est. In ipso complacuit.) εὐδόκησεν, id si referatur ad patrem cuius uoluntas ac decretum fuerit, commodior erit interpretatio quam si ad filium. Proinde nos patri addidimus de nostro. Omnem plenitudinem diuinitatis.) Diuinitatis apud Graecos non lego, tantum est ὁ πληρωμα. Nec additur apud Ambrosium. Quod si quis excutiat interpretatione diui Thomae deprehendet, ne ipsum quidem addidisse, diuinitatis, & haud scio an apud ullum omnino sit interpretem. Proinde demiror, unde uox ea in quadam ex eplariis latinorum irrepserit. Per eum reconciliari omnia in ipsum.) Cur non & antea uertit in ipsum, cum Graecis eadem sint uerba εἰς αὐτὸν. Quae rectius erat reconciliare uerbum actiuum ἀποκαταλλάξαι. Et erga se melius quam in ipsum.

Per sanguinem crucis eius.) Graeca secus habent διὰ τὸ αἷμα τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ δι' αὐτὸν, id est, per sanguinem crucis eius, per ipsum siue per eundem, ut placuerit, referatur ad patrem, & haec pronomina pertineant ad Christum.

Pacificans.) εἰρηνοποιήσας, id est pacificatis, & ijs quae in terra sunt, & quae in caelis.

Inimici sensu.) ἐχθροὺς τῆς διανοίας, id est, inimici mente siue cogitatione. Porro sermo Graecis anceps est. Nam datiuus διανοία potest accipi uelut instrumentaliter, hoc est per sensum siue mentem, aut relatiue, inimici, sed cui? nempe menti. Etem qui carni seruit repugnat rationi Ambrosius & Hieronymus διανοίας, referunt non ad hominem peccantem, sed ad deum, ut accipias dei mentem non hominis. Nam prior sic legit. Et uos quodam alienatos & inimicos consiliorum eius, in operibus iniquis &c. Posterior ad hunc modum, in epistola ad Ioannem episcopum Hierosolymitanum, cum essetis alienati, & inimici sensus eius. Quae ego sane hostes malim quam inimici Vulgarius mente ad Colossenses refert, ne se putarent excusandos, si fato aut natura fuissent hostes dei. Idcirco addit mente, ut intelligerent se suapte uoluntate fuisse hostes.

Carnis eius) imo suae. Et immaculatos.) ἀμώμους, i. irreprehensibiles.

Et irreprehensibiles.) ἀνεγκλίτους, i. incriminabiles.

Quod praedicatum est in uniuersa creatura.) ἐν πάσῃ κτίσει. Torquetur hic non nihil Aquinas, putans praedicatum est, positum pro praedicabitur. Imo hyperbole est, qua significat iam undiquaque uulgatum euangelium Christi, ne quid cogitareret Colossenses de mutanda fide, quae iam ab oibus esset recepta. Magnificentius autem & ardentius est, in omni creatura quam inter omnes homines. Qui nunc gaudeo.) Qui apud Graecos non lego, sed tantum nunc gaudeo ἡνίχαίρω. Et apud Graecos est in passionibus meis.

Et ad

in templo ex quo delur
us uertere potest & suppl
aliquas praedicat. Porro u
rem cum in alius loco fa
re Christi in illius affi
plicari Pauli, cui ait, relic
liber homini, sed una est
Causa factus sum ego m
um est, uerum ad haec m
ant. Verbum dei myst
per uerit sacramentum,
in loco secreti, & arcana
In uobis.) εἰς υἱας, i.
Noras facere diuinitas.
tanza & ita legit Ambro
Quod est Christus.)
um existimat, quae est
malculini generis, &
Corripientes.) ὠδύνη
ps est, quam aliquoti
In quo &c.) εἰς ὅ, in q
fectione. Nec est sum
pertinet. Siquidem A
Quam operatur.)
nem est ἡνίχαίρω, ut in

Valem sol
nec est pro
Faciem
personam n
Constr

bi Ambrosius legit. Ca
perius uerit construc
in unius corporis coh
Plenitudinis intellectu
quoties alicui plene p
diuinitas plenitudinis.)
uerit. Nam hoc non
inno euangelij secundum
nino desitent. Ad que n
ἡνίχαίρω, hoc est ne u
uerit interpres non possu
desconditi, ἡνίχαίρω, i.
niti. In sublimitate serm
eius praedibitate Ambros
piti. Et in corpore.) ἡνίχαίρω
Firmamentum.) ἡνίχαίρω
fidei. Nec uide diuini
no opulentiorem uestram

Et adimpleo ea quæ defunt passionū.) ἢ ἀναπλαρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν ἀλλήλων. Cōmodius uertere poterat & suppleo qd̄ deest afflictionib⁹ Christi. Ambrosius ita, & suppleo reliquias pressurarū. Porro uerbū ἀναπλαρῶ cōpositū ex tribus, ex ἀντι quod significat uicem cū q̄s alterius loco facit aliqd̄, & ἀνα, quod apud latinos ualet re, quasi redimpleo uicē Christi, qd̄ in illius afflictionib⁹ est diminutū. Ambrosius uidetur uoluisse sensum explicare Pauli, cū ait, reliquias, ut accipiamus passionē Christi, non fuisse diminutā ad salutē hominū, sed unā esse passionem Christi, & martyrū, hoc est capitis & mēbrorū.

Cuius factus sum ego minister.) Cuius ecclesiā refert nō corpus. Quāq̄ id sane minutum est, uerum ad hęc minutissima, nōnunq̄ impingunt magni theologi, si græce nesciant. Verbum dei mysterium.) Cum hic Paulus uerbum dei uocarit mysterium, qd̄ sape uertit sacramentum, cur non addunt hinc octauum sacramentū? Quāq̄ mysteriū hoc loco secretū, & arcanum sonat, id declarat quæ sequūtur. Nunc autem manifestatū est. In uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est in uos, & ita legit Ambrosius.

Notas facere diuitias.) Græce sic est, γνωρίσαι τί τὸ πλοῦτος, id est notu facere, quæ sint diuitiæ & ita legit Ambrosius. Sacramenti.) μυστηρίου, id est mysterij.

Quod est Christus.) ὁ ὄντις Χριστός, id est qui est Christus. Tametsi Laurentius uertendum existimat, quæ est Christus, ut quæ referatur ad diuitias πλοῦτος, quæ uox Græcis est masculini generis, & numeri singularis. Atq̄ ita exponunt Græca scholia.

Corripientes.)νουθετοῦντες, id est monentes, & ita Ambrosius. Nam Græca uox anceps est, quam aliquoties uertunt increpare.

In quo &.) εἰς ὃ, in quod, in quam rem ut non referas ad Christum, sed ad illorum perfectionē. Nec est simpliciter laboro certando, sed κοπιῶ ἀγωνίζομαι, quod ad periculū pertinet. Siquidem Agon interim certamen est, interim periculum.

Quam operatur.) πῶς ἐνεργουμένη, id est quæ operatur, & ita Ambrosius. Et operatiōnem est ἐνεργεῖα, ut intelligas uim agentem in Paulo, Et uirtute, est δυνάμει.

EX CAPITE SECVNDO.

Valem sollicitudinem.) ἡλικὸν ἀγῶνα, id est quantum certamen, siue periculū nec est pro uobis, sed de uobis.

Faciem meam.) τὸ πρόσωπόν μου, quod plane refertur ad faciem. Nam uidēt personam meam, nec latinum esse puto, etiam si cuidā hoc magis arridet.

Constructi.) συμμιβασθέντων, id est compactorum. Quidam habēt instructi Ambrosius legit. Cum fuerint instructi in charitate. Porro hic idem est uerbū quod superius uertit constructi, significat autem compactos & connexos, in morem membrorum unius corporis coherentium apte inter se.

Plenitudinis intellectus.) τῆς πληροφῆρας, quod non simpliciter significat plenitudinē, sed quoties alicui plene persuadetur & certissima fit fides, ita ut nihil iam addubitet.

Diuitias plenitudinis.) πληροφῆρας. Non est πληρώματα, quod ipsum item plenitudinem uertit. Nam hoc nomen magis sonat certā persuasionē, quæ admodū admonuimus in initio euāgelij secundum Lucam. Optat em̄ illis certam cognitionem mysterij, ne qd̄ omnino hesitant. Ad quē modū interpretat̄ & Vulgarius, τοῦ τῆς πίστεως, ἢ πῶς μηδὲν ὀφθαλμοφανῶς ἀμφιβάλλωσιν, i, hoc est ne ulla de re ambigant. Itaq̄ quæ conferunt in hūc locum recentiores interpretes non possunt admodum congruere sensui Paulino.

Absconditi.) ἀπόκρυφοι, id est absconditi, hic nomen est non participium, occulti siue arcani. In sublimitate sermonū.) ἐν πεδανολογία. i. in psuasibili oratiōe siue psuasibilitate siue pbabilitate Ambrosius legit in subtilitate sermonis, locū hūc ad sophistas detorquēs. Et si corpore.) σαρκί, id est carne, quam opponit spiritui qui mox sequitur.

Firmamentum.) τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν, id est firmamētum uestra in Christi fidei. Miror unde diuus Ambrosius, addiderit hoc loco, legit em̄ ad hunc modū. Videns ordinationem uestram, & supplens, id quod deest utilitati fidei uestrae. Apparet

em illud ita legisse in Græcis codicibus, Ἐναναπλαρῶν ἢ ὑπέρημα τῆς πίστεως ὑμῶν. **Ceterum** interpres de suo addidit eius, quo nihil erat opus, ob pronomem uestram, quod sequitur.

Et superædificati.) Ἐποικοδοῦμενοι præsentis temporis est, ut superstruamini manente radice Christo ac fundamento, siue ut crescat in eo, siue ut collapsi non nihil restituamini. Nam id postremū sequitur **Vulgarius**.

Ne quis uos decipiat.) μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν, id est ne sit qui uos depredetur, aut in prædā abducatur Ambrosius uertit deprædetur, & item Hieronymus libro commentariorum in Oseam. Sentit autem cauendum, ne quis occultis insidijs adortus, abducatur eos a recta fidei uia, in errorem ac perniciem, ac seruitutem.

Dominum nostrum.) Nostrum redundat Græcis.

Non manufacta.) ἀχαραποίητω, dictio composita, id est quæ fit sine manibus.

Corporis carnis.) Græce sic habet, τοῦ σώματος ἢ τῆς σαρκός, id est corporis peccatorum carnis hoc est, quod obnoxium peccatis carnalibus.

Sed in circūcisione.) Sed redūdat. In quo & resurrexistis.) συνήρθητε, id est simul resurrexistis. Atq; ita legit Ambrosius.

Et uos cum essetis.) Apud **Vulgariū** ubiq; pronomē est primæ personæ, ἡμᾶς & ἡμῶν. Item in eo quod mox sequitur. Diuinitatis corporaliter.) θεότητος, id est deitatis. Et addidit σωματικῶς corporaliter, ut excludat umbras legis Mosaicæ. Corp^o em opponit umbræ. Donans uobis.) Nobis est Græcis prima plona, & ita legit Ambrosius.

Delens quod aduersus.) Melius dixisset, deleto quod aduersum nos erat chirographo. Atq; ita legit Ambrosius ἐξαπλήσιας ἢ καθ' ἡμῶν χερογράφου.

Chirographū decreti.) Græce decretis est τοῖς δόγμασι Græci codices, ita distinguūt, ut accipias chirographum deletum, quod erat nobis contrarium per decreta legis Mosaicæ siue per decreta legis diuinæ. Traduxit.) ἐδήματισεμ, quod Ambrosius uertit ostentauit. Hic eodem uerbo latino reddit παραδήματισαι, hoc est traducere in initio

Matthæi, & hoc loco δήγματισεμ, cum illud significet in exemplum uertere, hoc ostentare, & spectandum omnibus proponere. Alluditur em ad morem triumphantium, qui trophæa sua circūferebant, & populū ostentabant monumenta uictoriæ &c. Quod si Thomas potuisset Græcos interpretes consulere, non opus erat hic geminis interpretationibus pro unica. Traduxit, inquit, sanctos in cælū. Aut traduxit hoc est expulit demones ab homine. Confidenter palam.) ἐμπαρρησία, quod Ambrosius legit in auctoritate. Est autem παρρησία cum quis palam audet præsertim in loquendo, quāq; Paulus aliquoties usurpat ad alia. Palam triumphans.) Illud obiter admonendum spolians & triumphans, & cætera participia hoc loco, præteriti temporis esse. Corpus autem Christi Græca scholia indicant hunc locum, bifariam legi. Primum ita, illa sunt umbra, sed corpus ipsum, hoc est ueritas est Christi, ἢ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Rursum ita. Corp^o Christi, nemo uos decipiat ut referas corpus ad fideles qui sunt membra Christi, sed prior lectio mihi uidetur accommodatior.

Neomeniæ.) νοομηνίας, id est nouilunij a νέος nouus, & μείς μηνός luna.

Nemo uos seducat.) καταβραβενέτω, id est in brabijs, aut præmijs fraudet, sic em interpretatur Hieronymus in quæstionibus ad Agassiam quæstione decima. Nemo aduersum uos brabium accipiat. Cum enim in certamine positus iniquitate Agonothetæ, uel insidijs magistrorum brabium & debitam sibi palmam perdit, καταβραβενέτω dicitur. Idq; uerbi uideri uult peculiare cilicum, in qua prouincia Paulus natus & educatus fuit. Græcanica scholia admonēt, καταβραβενέτω dici quoties penes alium est uictoria, penes alium præmiū Ambrosius legit. Nemo uos deuincat. Ex his satis liquet, quantū absit a uero, Iacobi Stapulensis, hominis alioqui eruditi in hoc loco sententia. Verum hunc in errorē induxit Valla, qui putat καταβραβενέτω esse ad brabiū euocare, siue brabiū ostentare **Vulgarius** indicat hunc locum a nonnullis ita distingui ἢ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μὴδὲς ὑμᾶς

ὑμᾶς καταβραβεύειω. Vt sit sensus, uos autē qui estis corpus Christi, nemo deuertat, a præmio, quod cœpistis promereri credendo in illum. Mihi nō probatur hæc distinctio. For- tasse ieuiculum, sed tamē obiter admonendū illud, brabiū dicendum esse latinis, nō bra- uium, hoc est per b secundam literam, non per u, deinde penultima acuta, aut circūfle- xa, quemadmodum est apud Græcos βραβέωμ brabium siue brabeum. Qui de græcarū uocum etymologijs conscripserunt, existimant βραβέωμ dictum a βράβω, mutatis ac trās- positis literulis aliquot quod est uirga, siue sceptrū, unde qui regalia scepra gestant, bra- beuta dicti sint, quod horum partes essent in certaminibus præmium addicere, qui uic- cisset, ne q̄s inter certantes oriret̄ tumultus. Atq; id propemodū indicat Martialis in præ- fatione quadam, cum ait, contra retiarium ferula. Sunt qui putent palmeam uirgulam tradi solitam uictori, uictoriæ symbolum, eamq; uirgam brabeum appellari. Vnde κατα- βραβεύειω est intercipere præmium, non euocare ad præmium. Porro quod addit δέλωμ, non opponitur inuito aut nolēti, sed idem pollet ac si dicas, studio siue data opera, ut in- telligerent illos maliciose insidiari Colossensibus.

In humilitate.) ἐν ταπεινοφροσύνῃ, quod refertur ad animi modestiam, unde Ambrosius ita reddidit, in humilitate animi. Distinguens ab humilitate conditionis, quæ ταπεινώσις dicitur. Nam qui iactant uisiones angelorum, crassos & abiectos requirūt animos, quib⁹ facilius imponant, alioqui nasutis protinus subolet impostura.

Et religione angelorū.) θρησκεία, quod religionē sonat, nonnuncq; & in bonam partem, sæpe tamen peregrinam ac superstitiosam, uox ut autumāt a Thracibus deducta, quod apud hos Orpheus multa de dijs confinxerit, traditis cœrimonijs, quibus colerentur.

Ambulans.) ἐμβατεύωμ, id est ingrediens ea quæ non uidit. Tametsi Hieronymus in eodem loco ἐμβατεύωμ interpretatur incedens fastuose.

Sensu carnis.) ἀπὸ τοῦ νοῦ, id est a mente, ut legit diuus Ambrosius. Sic em̄ uocat affe- ctū hois impij. Crescit in augmentū.) ἀυξαντῶ ἀυξήσιμ Græca figura est, quasi dicas uiuit uitam, gaudet gaudium, sic hoc loco, Augescit augmentum.

Ab elementis huius mundi.) Huius redundat, tantum est ab elementis mundi. Mū- dum em̄ uocat quicquid uidetur.

Quid adhuc tanq̄.) Adhuc redundat. Nec additur apud Ambrosium, τί ὧς, id est, cur tanq̄ &c. Viuentes mundo.) In mundo est græce, & ita legit Ambrosius.

Decernitis.) δογματίζετε, id est decernimini. Quæq; nec illud decernimini explicat, id quod sensit Paulus, intelligit em̄ eos decretis & constitutionib⁹ hominū duci, ueluti sub- iectos, & hoc uocat δογματίζεσθαι, id est dogmatizari. Dogma enim græce decretum est, quod Paulus fere in malam accipit partem, pro legibus quæ non dei, sed hominū arbitrio præscribuntur, quemadmodum paulo superius, unde & decreta pontificum uo- camus, distinguentes a lege diuina. Græcanica scholia admonent Paulum non dixisse, δογματίζετε, hoc est decreta facitis, sed δογματίζεσθε, id est decretis oneramini. Proinde nec hoc loco probo Iacobi Fabri sententiam, qui uertit, decreta quaritis. Interpres uul- gatus, & Ambrosius legisse uidentur δογματίζετε.

Ne gustaueritis.) Hæc tria uerba apud Græcos, singularis numeri sunt, μή αψῆ, μή δε- γύσῃ, μή δέ θίγῃς, id est ne attigeris, neq; gustaueris, neq; contigeris. Atq; hæc uerba uide- tur dici a Paulo, μιμητικῶς, id est per imitationem sic enim loquebantur qui suis decre- tis onerabant Christianos, ne gustes hoc, ne tangas illud, ne contrectes hoc, atq; his cœ- rimonijs subigebant uelut in tyrannidem, quos Christus liberos esse uoluit. Et utinam his quoq; temporibus, non idem facerent sacerdotes quidam, omis- sis ijs quæ propius ad pietatem pertinent.

Ipso usu.) ἢ ἀποχρησῶμ, id est abusu & Ambrosius legit, per abusionem. Agit enim de ci- bo & potu, quæ usu cōsumunt̄, & in latrinam excernuntur. Nā ijs pprie dicimur abuti:

In superstitione.) ἑρ' ἐδελθὸν θρησκεία, quæ est falsa religio, interprete Hieronymo, in eo, quæ modo citauit loco. Nā supstitio, ἑρ' δ' αὖ μόνια dicitur. Ambrosius legit superstitione, hanc eādem uocem interpres paulo ante uertit in religione. Porro uox græca ita sonat quasi dicas, spontanea religio cum quis ultro sibi fingit religionem. Nam θρησκεία religio dicitur, a Thracibus, apud quos Orpheus primus cœpit nugari de dijs, ut modo dictū est & δέλω uolo. Idcirco probe quadrat in confictas ab homunculis cerimonias.

Ad non parcendum corpori.) καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ σώματι, quod ad uerbum sonat imparfimo, hoc est, cum quis non parcat, alicui rei. Nam φείδομαι parco, & α particula est priuatiua. Ambrosius legit, ad uexationē corporis. Sentit em̄ de ijs qui superstitiose lacerabant aut mutilabant corpus suum, aut immoderatis ieiunijs cōficiunt. Manent huius rei nō nullæ reliquæ hodieq; apud Italos, cuiusmodi multa cōmemorat Apuleius in Asino suo.

Rationem quidem habentia sapientia.) λόγος hic interpretantur speciem, quod quoniam Aquinas sensit duriusculum, anectit id quod sequitur in superstitione, ut intelligamus in eiusmodi rationem esse sapientia, non simpliciter, sed ad superstitionem. At mihi uidetur oratio inabsoluta. Cœpit enim per μὲν, & non reddidit, quæ illi respondet &. Proinde mihi uidetur λόγος, hoc loco sonare sermonem aut uerba, ut opponatur rei. Quod si absoluisset orationē, dixisset ad hunc modū, quæ oia uerbotenus uidentur erudita ac magnifica nimirum ab angelis profecta, ut illi narrant. Caterum re longe absunt a religione Christi, quæ nec in superstitione, nec in abiectione animi, qua pecudum ritus homines, homunculi cuiuspiam arbitrio circūaguntur, nec in lesione corporis sita est, cum deus cibo uoluerit honorari corpus, non cruciari inedia, sed in puritate uitæ, & charitate. In humilitate.) Diuus Hieronymus hoc quoq; uerbum notat, tanq̄ improprie hoc loco usurpatum, cum alias uirtutem sonare soleat, hic uicium, quo quis humiliā sentit atq; terrena, & abiecti est animi, ut patiatu se ueluti bubulum duci naribus præceptis hominum.

EX CAPITE TERTIO.

Libidinem.) πᾶσι, quod morbum uertas licebit. Aut potius molliciem, ut de eorum foeminatis & pathicis intelligas. Nam alioqui quid attinebat addere libidinem, cum ante dixerit fornicatio: Porro molliciem & Flaccus morbum appellat, cū grege turpium morbo uirorum.

Filios incredulitatis.) Quod superius uerterat diffidentia ἀπειθεία, idem & inobedientiam sonat. Quāq; hoc loco Ambrosius non addit, in filios diffidentia.

In quibus & uos.) ἐν ὑμῖν, sermo Græcus anceps est, quod articulus referri possit, uel ad filios inobediētes, inter quos & Colossenses quondam fuerant, uel ad uicia quæ paulo ante commemorauit, certe quod mox sequitur, cum uiueretis in illis, ad uicia pertinet.

Quæ sursum sunt.) τὰ ἄνω, cur non potius, superna. Et φρονεῖτε curate potius q̄ sapite. Vita uestra.) Græci legunt nostra, ἡμῶν, id est nostra prima persona.

Propter quæ uenit.) δι' ἃ ἔρχεται, id est propter quæ uenit, ut uenit sit presentis temporis, intelligatq; solere uenire diuinam iram. Iam de filijs diffidentia, non semel a nobis, dictum est τῆς ἀπειθείας. Nos uertimus filios intractabiles.

Turpem sermonem.) αἰχρολογία, id est turpiloquium.

Expoliantes.) ἀπεκδυσάμενοι, id est exuentes, id est postq̄ exuistis. Nam præteriti temporis est uocem hanc interpres subinde uertit, expoliantes.

In agnitionem dei.) Dei redundat, iuxta græca exemplaria. Nec Ambrosius addit.

Malculus & foemina.) Hæc non inuenio apud Græcos.

Gentilis & Iudæus.) ἕλλην, id est græcus.

Barbarus.) Post hanc uocem Græci omittunt conjunctionem & oratio fit ardentior: Porro barbaro opposuit Scytham, nō quod is barbarus nō sit, sed quod præ hoc reliqui barb ari

Barbari non sint barbari.

Nolite mentiri inuicē.) *μη ψεύδοθε ἐν ἀλλήλοις*, id est ne mentiamini alius aduersus aliū
Quid em̄ est mentiri inuicē, quod uertit interpres, nisi mentiri uicissim?

Dilecti uiscera misericordiā.) Dilecti hic participium est, nō nomē *ἡγαπημένοι*. Nec
est misericordiā, sed *ὀκνημῶν*, id est miserationū, numero multitudinis.

Humilitatem.) *ταπεινοφροσύνη*, quod Ambrosius uertit humilitatem sensus, nos mode-
stiam maluimus. Nam modestia potius est *ταπεινοφροσύνη*. Modestiam.) *πραότητα*, id
est mansuetudinem, siue lenitatē

Patientiam.) *μακροθυμία*, id est longanimitatem.

Charitatem habete.) Habete non reperio apud Græcos, nec apud Ambrosium, sed
referendus est accusatiuus charitatē ad uerbum superius sitis induitū.

Quæ est uinculum perfectionis.) *σύνδεσμος τελειότητος*, id est uinculum integritatis.
Respexit em̄ ad corpus, in quo spiritus colligat & cōnectit omnia membra, alioqui dila-
psura. Quāq̄ non me fugit omnes secus interpretari.

Exultet.) *ἡραβεύτω*, id est præmij loco detur siue contingat, aut palmā ferat, hoc est su-
peret & uincat, non uicia. Hoc est ne iudicet ira in uobis, aut inuidia, aut supbia, sed pax
deferat palmā, ut is putet se uicisse, qui caterarum rerū dispendio pacē conseruauerit.
Nam hæc demum est pax dei. Alioqui pax mundi ex uindicta nascitur. In hanc ferme
sententiam interpretatur Vulgarius. Iam uero quorsum attinet recensere, quid in hunc
locum cōmentati sint theologi recentiores secuti uerbum exultandi. Præterea pax dei
est & apud Græcos, & Ambrosium, non pax Christi.

In qua.) In quam *ἐν ἡμῖν*, siue ad quam. Et grati sitis.) *Ἐυχαριστοὶ γίνεσθε*, superius admo-
nuimus ex Hieronymiana sententiā *ευχαριστοῦ* in diuinis literis accipi pro gratioso, & ama-
bili, quæ admodum opinor accipiendū hoc loco. Siquidem id adiecit uelut indicans, qua
ratione pax inter eos possit consistere, si comes simus & benigni erga omnes, propensi
ad bene merendū de omnibus. Vulgarius interpretatur grati erga deum, hoc est memo-
res, qualis ille fuerit in nos, ut & ipsi uicissim clementes simus erga conseruos. Verū hæc
expositio mihi uidetur esse coactior. Abundanter.) *πλουσίως*, quasi dicas opulente &
diuitū more. Nam hoc uerbo delectatus est Paulus.

Docentes & cōmonentes.) Aut abusus est participio loco uerbi, idq̄ iuxta propieta-
tem Hebræi sermonis, aut hæc referenda sunt ad id quod præcessit. Grati sitis, deinde
ueluti per parenthesim interiectis aliquot uerbis, subnectatur docentes & cōmonentes
ut hæc sit Christiana benignitas docere & cōmonere. Cæteræ uosmetipsos quod Gracis
est *ἐαυτοὺς* melius transtulisset uos inuicem. Quis em̄ docet seipsum?

In psalmis.) In redundat apud nos, nec est apud Græcos, nec apud Ambrosium.

In cordibus.) In corde, Et est dño, non deo. Deinde omne quodcūq̄, & addunt Graci.
Ad illas.) *πρὸς αὐτὰς*, i. erga illas siue aduersus illas. Placitū est in dño.) In redundat,
εὐάρεστον τῷ κυρίῳ. Ad indignationē.) *μη ἔρεθίζετε*, i. ne prouocetis, ad indignationē addi-
tum est ab interprete quopiam. Ambrosius tamē legit ad iram prouocare.

Puillo animo.) *μη ἀνυμῶσιν*, i. ne respondeāt animū & animo deijciantur.

Ad oculū seruientes.) Rursum usus est duobus illis nominibus, *ἐν ὀφθαλμοδουλίαις*, &
ἀνδρωπάρεσκοι, de quibus ante admonuimus.

Timentes dominum.) *θεῶν*, id est deum pro dominum legunt Graci, ne quis acci-
piat hominem esse timendum.

Sicut in domino.) *ὡς τῷ κυρίῳ*, id est tanq̄ domino hoc est deo.

Christo seruite.) *τῷ κυρίῳ ἢ χριστῷ δουλεύετε*, id est domino enim Christo seruitis. Tamet
si græca uox est anceps, *δουλεύετε*, Ambrosius legit ad hunc modum. Recipietis retri-
butionem hæreditatis domini Christi, cui seruitis.

Qui enim iniuriam facit.) ὁ δὲ ἀδικῶν, id est qui uero iniuriam facit. Aut qui non recte facit, Ambrosius legit, qui enim inique gerit, fert id quod gessit inique, quo seruet Græcarum uocum affinitatem ἀδικῶν, & ἡδίκησεν.

Acceptio apud deum.) προσωποληψία, id est personæ respectus.

Apud deum.) In Græcis codicibus non reperio.

EX CAPITE QUARTO.

ET æquum.) πλῆϊσότης, id est æqualitatē, seu potius æquabilitatē. & iustū uocat, id quod seruis debetur a dominis, æquabilitatem, ne alium in delicijs habeant, alium inique tractent, quæ res intolerabilem facit seruitutem. Præterea uos pro nomen interpres addidit de suo δι κῆριος, Ambrosius non addidit.

Sale sit conditus.) ἀλατι ἡρυμῶσθαι, Ambrosius legit semper, in sale gratia sit conditus, quasi dictum sit. Sermo uester sit salus, conditus gratia. Tametsi græca perinde ualent ac si dicas. Sermo uester semper habeat gratiam, sale conditus, ut intelligamus iucunditatem ac modestiam in colloquijs ethnicorum, sed eam cum sapientia coniunctam. Hoc detorqueri potest ad nos, si quando cum magnatibus agendum est, ne intempestiua modestia & acerbitate prouocemus eos reddamurq; deteriores quæ sunt, sed prudētī moderatione sermonis paulatim adducamus ad meliora.

Nota faciet.) Græci legunt, numero multitudinis πάντα γνωριστοὶ τὰ ὧδε, id est, omnia nota facient quæ hic sunt, loquitur em̄ de duobus Tychico & Onesimo. Nec addit, qui pronomen, nec apud Græcos, nec apud Ambrosium.

Qui dicitur iustus.) Iustus hic latina uox ἰσους, unde uidet̄ latinus hic Iesus.

Semper sollicitus.) ἀγωνιζόμενος, id est certans siue laborans.

Vt stetis.) Vt sitis, ἵνα ἦτε. Multum laborem.) ἕλωμ πολὺν, id est multū zelū siue multā æmulationē. Lucas medicus.) λουκάς ὁ ἰατρός. Articulus discernēdi causa addit̄ magis suadet, ut hoc de alio quopiam Luca dictum accipiamus. Ambigunt enim interpretes. Et quæ in domo eius est ecclesiam.) καὶ πλὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν, id est & domesticam eius ecclesiam. Ambrosius, si modo non fallunt codices, existimat Nympham fuisse mulierem deuotam, ut uocat̄, sed αὐτῷ pronomen apud Græcos additum significat uirum fuisse, non mulierem Nympham. Porro quod addit & quæ in domo illius est ecclesiam, opinor hic ecclesiam accipi non pro uniuerso cœtu, sed pro reliqua familia, iā Christiana. Nam Græci interpretes putant, magnatē aliquem ob id fuisse quod domū habuerit ecclesiam.

Vobis legatur.) ἵνα ἢ ὑμεῖς ἀναγνώτε. i. ut & uos legatis. Nam præcessit eam.

Et cum lecta fuerit.) Ex huius occasione loci, quidam epistolam subornant, uelut a Paulo scriptam Laodicēnsibus, sed quæ nihil habeat Pauli, præter uoculas aliquot ex cæteris eius epistolis mendicatas. Etiam si Faber homo doctus, sed aliquoties nimium candidus, diligenter reliquis admiscuit epistolis. Græcanica scholia negant hanc epistolam, de qua hic agit a Paulo scriptam fuisse Laodicēnsibus. Neq; em̄ dixit, quæ scripta fuit ad Laodicēnses, sed quæ scripta fuit ex Laodicea. Proinde fuisse epistolam, quam Laodicēnsis quispiam scripserit ad Paulum, in qua tamen inessent quæ ad Colossensium rem pertinerēt. Vulgaris indicat fuisse qui putarint hanc esse quæ prior est Pauli ad Timotheū, quod eā scripserit Laodiceæ. Verū ut hac de re nō pronuncio, ita nihil uereor asseuerare, eā quā Stapulensis addit Pauli non esse. Non est cuiusuis hominis Pauli um peccus est fingere. Tonat, fulgurat, meras flammās loquitur Paulus. At hæc præterq; quod breuissima est, quam friget, quæ iacet. Iam illud stultum etiam est, non solum impudens, quod plaræq; ex hac ipsa collegit epistola, quisquis hanc effinxit. At si quicquid erat in epistola Laodicēnsium, idem in hac habetur & quidem tanto copiosius, quorsum attinebat mandare, ut illa hic quoq; legeretur. Deniq; qui factum est, ut hæc epistola

De Epistola Pauli ad Laodicēnses,
nulla est,
In fabru Stapulensi.

IN PRIOREM

apud latinos exere
cam a le sciam: Qu
em in tribu mentari
quæ quæ ipse ipse. Et si e
coram theogoram omi
quæ quæ paratis indigni
abderantibus præter cor
de abderantibus uel mu
quæ quæ dicit de tot uolun
id quod nemini nor
in lacem, exierit. Qu
mei candorem, & i
indocilis a
pocherrima sui mon
tura, qui deterrēt
ore platerio suo
postulat, ut ad calce
idem possit quæ quæ u
nemini inimitabili de
Gratia.) Domini no
Ambrosius, quem ad
uobiscam.

ANNOTATI
APOST

T pax.) H
domino le
uestri pro
Sallimen
patienter
Ante deum.)
in sermone tantum
quæ pro quo illic int
regius admonuitus. i.
dicitur, sed qui mira
de quibus habebant. Ios
Euphoris ueroun

epistola, apud Latinos extet cum nullus sit apud Græcos, ne ueterum quidem qui testetur eam a se lectam: Quamvis quid attinet argumentari. Legat qui uolet epistolam. Extat enim in Fabri commentarijs. Nullum argumentum efficacius persuaserit eam non esse Pauli, quam ipsa epistola. Et si quid mihi naris est, eiusdem est opificis, qui nanijs suis omnium ueterum theologorum omnia scripta contaminauit, conspurcauit, perdidit, ac precipue eius, qui præ cæteris indignus erat ea contumelia, nempe diui Hieronymi. Nihil enim fere habemus huius præter commentarios in prophetas & epistolas aliquot, quod non sit studiose ab hoc furcifero uel mutilatum, uel adulteratum, uel confusum turpissimeque contaminatum, ut neque dicam de tot uoluminibus insulsissimis, quæ idem artifex Hieronymi titulo euulsi gavit, id quod nemini non liquebit, posteaque totus Hieronymus, qui nunc præ manibus est, in lucem, exierit. Quod quidem aspirante Christi spiritu, prope diem futurum est. At Fabri mei candorem, & ipse libens imitarer, nisi uiderem fieri, ut dum ad hunc modum obsecudamus indoctis aliquot, indignis afficiant contumelijs, non solum heroes illi, qui nobis pulcherrima sui monumenta reliquerunt, uerum etiam bonæ spei ingenia, quæ hac impostura, aut deterretur a literis, si suboleat, aut inficiuntur, si non suboleat. Idem cõsimili candore psalterio suo adiecit, epistolam Hieronymi nomine ad Damasum papam, in qua postulat, ut ad calcem in singulis psalmis adderetur. Gloria patri. Atqui hac ne fingi quidem possit quicquam infantius, indoctius, insulsius. Tatum abest, ut Hieronymi hoc est hominis inimitabili doctrina simul & eloquentia præditi uideri possit.

Gratia.) Domini nostri Iesu Christi, hæc omnia apud Græcos non inuenio. Et ita legit Ambrosius, quemadmodum habetur in Græcis exemplaribus ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν, id est gratia uobiscum.

De fabro Stapis

Con fabra. T. psalterio.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM
AD COLOSSENSIS
FINIS.

ANNOTATIONES IN PRIOREM EPISTOLAM PAULI
APOSTOLI AD THESSALONICENSES.
CAPVT PRIMVM.

ET pax.) Hoc loco Græci addunt illa pene solennia a deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Memores operis.) Potest & sic accipi. Memores uestri propter opus fidei, ut subaudias, ἐνεκα.

Sustinentia.) ὑπομονης, id est tolerantia siue patientia spei, hoc est, quod patienter perseverastis in spe. Ambrosius legit expectationis pro sustinentia. Ante deum.) ἰ. coram deo ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ.

Non in sermone tantum.) In proxima epistola admonuimus λόγον opponi ueritati & efficacia, pro quo illic interpret uerterat specie. In plenitudine.) ἐν πληροφορία, de quo superius admonuimus. i. in certitudine, & certa psuasione. Nec enim certam facit fidem, quod docet tantum, sed qui miraculis ac malorum tolerantia psuadet, is demum uere psuadet id quod non faciebant ψευδαποστολοι.

Excipientes uerbum.) δεξάμενοι τὸν λόγον melius recepto uerbo, siue sermone siue qui